

Kováts Lajos

Az Érmellék gólyaállománya 1984-ben és annak változása 1968—1984 között

„... a gólya iránt oly kegyeletes e nép hogy valóságos áldásnak tartja mindenki, ha házára fészkel és azt bántani illetlen dolognak tartatik.”

Osváth Pál 1875

Az Érmellék a keleti országhatárunkkal észak—dél irányban nagyjából párhuzamosan fekvő romániai terület. E földrajzi tájegység lényegében a Tisza síkságának keleti peremvidéke, mely Nagykárolytól a Berettyóig, illetve az országhatártól a Szilágysági-dombvidékig terjed. Jellemző tekintve nagymúltú mocsárvidék, melyet többszöri próbálkozás után 1968-ban teljes sikerrel csapoltak le.

A mintegy száz év előtt még élő, Kraszna mentén elterülő híres Ecsedi-láp, valamint a Sebes-Körös alsó szakaszán ősidők óta létező Kis-Sárrét nagykiterjedésű mocsarai között, mintegy 50 km hosszúságban, éppen az Érmellék mocsarai alkották az összekötő láncszemet. Az Érmellék lecsapolásával az északról délre húzódó mocsárlánc utolsó élő tanúja is visszavonhatatlanul eltűnt. A mocsárvilág sajátos és gazdag élővilágának, régészeti, történelmi és néprajzi értékeket teremtő és megőrző, életformát meghatározó, a természet dinamikus egyensúlyát lényegesen és kedvezően befolyásoló mocsárvilág korábbi létezéséről ma már csak a száraz medrek tanúskodnak.

Az Érmellék éppen földrajzi helyzeténél fogva, ősidők óta, a Kárpát-medence egyik jelentős nagyságú gólyanépeségének fészkelő területévé vált, melynek számbavétele és kutatása a próbálkozás szintjén csupán 1958-ban indult meg (*Béczy, 1970*), annak ellenére, hogy *E. Schüz* már az 1930-as években felhívta a szakemberek figyelmét az európai gólyaállomány nyugatról keletre terjedő, fokozódó csökkenésére.

Az Érmellék gólyaállományának teljes értékű vizsgálata a mocsárvidék lecsapolásának évében, 1968-ban kezdődött, a kérdőívek mellőzésével, azaz közvetlen, személyes vizsgálatok alapján, bejárva az Érmellék összes településeit (*Kováts, 1970*). A vonatkozó vizsgálatok 1974-ben (*Kováts, 1977*), illetve 1984-ben ismétlődtek. A háromszori, azonos módszerrel történő vizsgálat lehetőséget kínál nem csak az 1984-ben talált helyzet bemutatására, hanem a 16 év alatt történt változások összesítésére, illetve a változások helyi okainak, valamint az ok és okozati összefüggések rögzítésére, mely a jelen dolgozat tárgyát képezi (1. rajz és I. ábra).

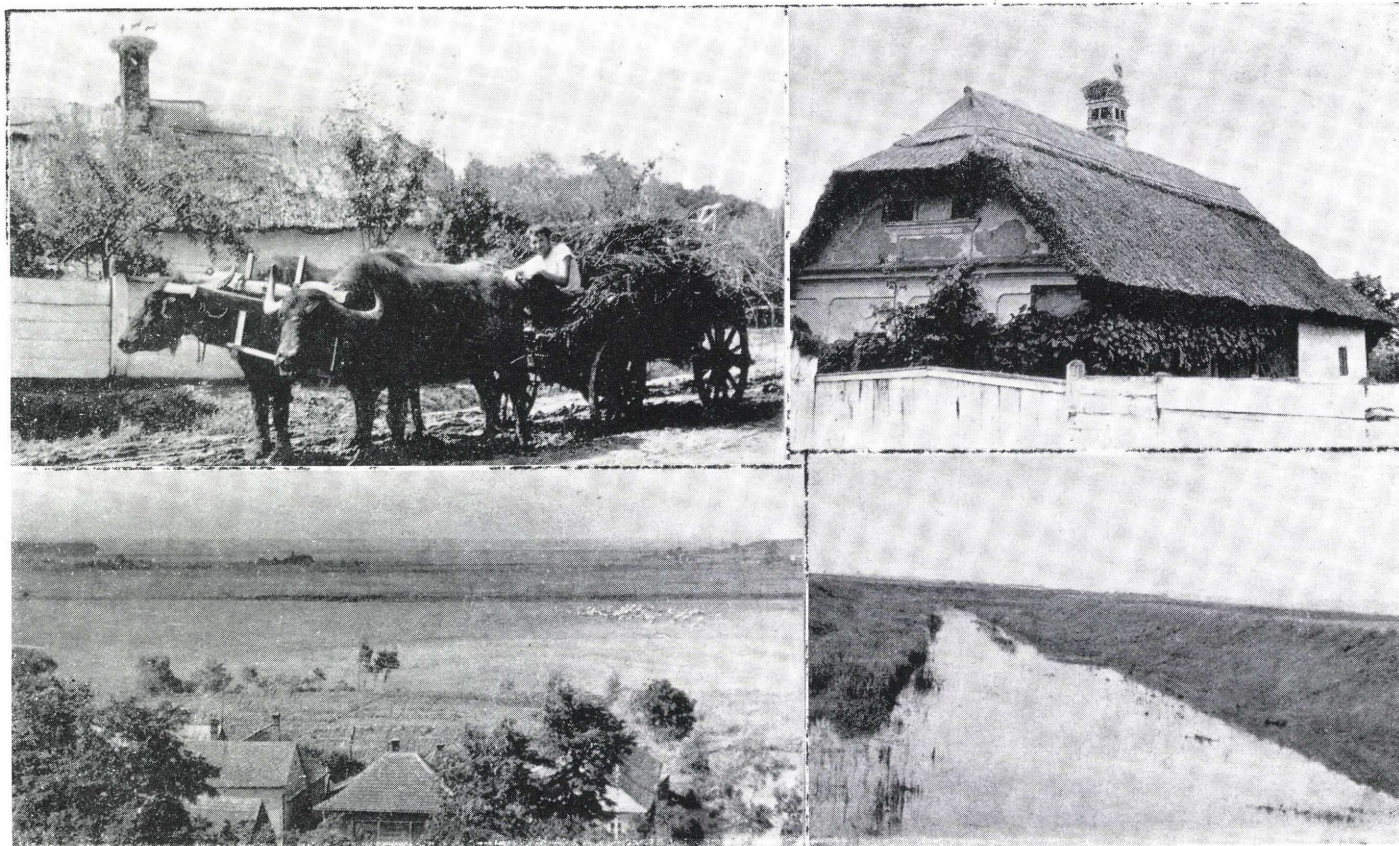
Vonatkozó vizsgálataim eredményeit az alábbi szempontok szerint igyekszem tárgyalni:

I. Az Érmellék gólyaállományának helyzete 1984 nyarán.

II. Az Érmellék gólyaállományának alakulása 1968 és 1984 között, a vizsgált terület 25 összehasonlítható helységének adatai alapján.

III. A gólyanépeség csökkenésének helyi okai.

IV. Javaslatok.

I. tábla. Tájfelvételek az Érmelléken (1968—84)

Dolgozatom anyagának tárgyalása közben, a gólyakutatásokban nemzetközi szinten alkalmazott betűjeleket (*Klemm*, 1983) az alábbiak szerint használok:

H = Horst = fészek

HE = Horst mit Einzelstörchen = egygolyás fészek

HPa = Horstpaare allgemein = költőpárok

HPo = Horstpaare ohne flügge Junge = költőpárok, kirepített fiatalok nélkül

HPm = Horstpaare mit flüggen Jungen = költőpárok, kirepített fiatalokkal

JZ = Jungenzahl = fiatalok száma

JZG = Gesamtzahl flügger Jungen = az összes repülő fiókák száma

JZm = Mittel der flüggen Jungen pro HPm = a fiatalok számának középértéke pro HPm

JZa = Mittel der flüggen Jungen pro HPa = a kirepült fiatalok számának középértéke pro HPa

StD = Storchdichte, Zahl der HPa pro 100 km² = 100 km² gólyasűrűsége

Mivel a kutatott terület Romániához tartozik, viszont a dolgozatban szereplő folyók és települések magyar nevét használom, e helyen közlöm azok helyileg érvényes román nevét az alábbiak szerint:

Asszonyvásár	= Tirgușor
Berettyó	= Bereteu (v. Barcău)
Biharfélegyháza	= Roșiori
Csokaly	= Ciocăia
Dengeleg	= Dindești
Diószeg	= Diosig
Ecsedi-láp	= Mlaștinile de la Ecedea
Éradony	= Adoni
Ércsatorna	= Canalul Erului (v. C. Ierului)
Érendréd	= Andrid
Érkávás	= Căuaș
Érkenéz	= Voivozi
Érkésérű	= Cheșereu
Érkörtvélyes	= Curtuișeni
Érmellék	= Cîmpia Erului (v. C. Ierului)
Érmihályfalva	= Valea lui Mihai
Érmindszent (Adyfalva)	= Meceni
Érolaszi	= Olosig
Érselind	= Șilindru
Érsemjén	= Șimiani
Érszalacs	= Sălăcea
Értarcsa	= Tarcea
Gálospetri	= Galoșpetreu
Gencs	= Ghenci
Irinny	= Irina
Janka(falva)	= Ianca
Kágya	= Cădea
Kiskerek i	= Cherechiu
Mezőterem	= Tîream
Nagykároly	= Carei
Ottomány	= Otomani
Pir	= Pir
Pórtelek	= Portița
Sebes-Körös	= Crișul Repede
Székelyhíd	= Săcuieni
Vasad	= Văsad
Vezénd	= Vezendiu

I. Az Érmellék gólyaállományának helyzete 1984 nyarán

Az Érmellék gólyaállományának helyzetét legutóbb 1984. július 16. és 19. között vizsgáltam, végigjárva annak 30 települését. A vonatkozó adatokat táblázatokba foglalva, az alábbi sorrendben közlöm:

1. sz. táblázat — Tabelle nr. 1.

A gólyafészkek és gólyák helységei szerinti megoszlása az Érmelléken 1984 nyarán
Ausbesserung der Störche und ihre Nester in Funktion der Ortschaften in Érmellék
in Sommer des Jahres 1984

Sorszám --- Ordnung	szahl Helység neve Ung. Name der Ortschaft	A fészkek száma Zahl der Nester				A fészkek megosl. elhelyezés szerint Ausbesserung d. Nest. in Funk. d. Lage						Szaporulat Vermehrung			
		Lakatlan fészkek Unbewohnte Nester	Egygolyás fészkek HE	Kétegolyás fészkek HPa	Összesen Gesamtergebnis	Házon Auf d. Haus		Csűrön Auf d. Scheune		Villanyoszlopon Auf elektr. Leitungsmast	Szaporulat nélküli gólyapárok sz. Zahl d. HPo	Szaporulatot hozó gólyapárok sz. Zahl d. HPm	Felnevelt fiatalok száma JZ	Ivarérett (ad.) gólyák száma Zahl d. ad. Störche	
						Auf Schornstein	Cserép- v. palatetön Mit Ziegel- o. Schieferdach	Nád- v. szálmattetön Mit Rohr- o. Strohdach	Cseréptetön Mit Ziegeldach						Élő fán Baumhorst
1.	Biharfelegyháza	—	—	5	5	3	—	—	—	2	—	5	17	10	
2.	Janka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
3.	Diószeg	—	—	2	2	—	—	—	—	2	—	2	5	4	
4.	Csokaly	—	—	3	3	—	—	—	—	2	—	3	7	6	
5.	Kiskereki	—	—	3	3	1	—	—	—	2	—	3	6	6	
6.	Érkesei	—	—	2	2	—	—	—	—	2	—	2	5	4	
7.	Asszonyvásár	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
8.	Kágya	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9.	Éradony	1	—	4	5	1	—	1	—	3	—	4	10	8	
10.	Székelyhid	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	3	2	
11.	Érolaszi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
12.	Ottomány	1	—	3	4	2	—	—	—	2	—	3	5	6	
13.	Érszalacs	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
14.	Értarcsa	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	2	2	
15.	Gálospetri	2	—	4	6	—	—	—	—	6	—	4	11	8	
16.	Vasad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
17.	Érmihályfalva	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	3	2	
18.	Érselind	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	2	2	
19.	Érsemjén	1	—	3	4	—	—	—	1	3	—	3	7	6	
20.	Érkenéz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
21.	Érkörtvélyes	1	—	1	2	2	—	—	—	—	—	1	2	2	
22.	Érendréd	1	—	11	12	1	1	1	1	8	1	10	27	22	
23.	Pir	—	—	2	2	2	—	—	—	—	—	2	5	4	
24.	Dengeleg	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	1	3	2	
25.	Iriny	1	1	5	7	4	—	2	1	—	—	5	13	11	
26.	Pórtelek	1	—	3	4	4	—	—	—	—	—	3	7	6	
27.	Vezénd	—	—	3	3	2	—	1	—	—	—	3	6	6	
28.	Mezőterem	—	—	8	8	5	—	1	2	—	—	8	23	16	
29.	Érkávás	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
30.	Gencs	1	—	8	9	6	—	—	1	—	—	8	21	16	
	Összesen Gesamtergebnis	13	1	75	89	34	1	8	6	1	39	1	74	190	151

2. sz. táblázat — Tabelle nr. 2.

Az Érmellék gólyanépségének általános helyzete 1984 nyarán
Die allgemeine Lage der Storchpopulation in Érmellék in Sommer des Jahres 1984

Általános adatok	Allgemeine Daten	A vizsgált terület Untersuchtes Gebiet	kb.—cca. 650 km ²					
		Tszf.-i magasság Höhe ü. M.	kb.—cca. 105—150 m					
		A vizsgálat ideje Datum der Untersuchung	1984. júl. 16—19.					
		A vizsgált települések száma Zahl der untersuchten Ortschaften	30					
		Gólyák által lakott tel. sz. Zahl d.Ortschaften m.Storchnest	26					
		A gólyák érkezésének ideje Ankunftsdatum der Störche	III. 15. (20.)—IV. 10. (15.)					
		A gólyák távozásának ideje Abzugsdatum der Störche	VIII. 20.—IX. 1. (10.)					
		A vizsgált terület összes fészkeinek száma Gesamtzahl der Nester	89					
		Lakott fészkek száma 100 km ² -en StD	11,6					
		A fészkek megoszlása Ausbesseerung der Nester	Elhelyezés szerint In Funktion der Lage	Kétgólyás fészkek HPa	75	84,2%		
Egygólyás fészkek HE	1			1,1%				
Lakatlan fészkek UN	13			14,6%				
Lakóházon Auf dem Haus	Kéményen Auf Schornstein			34	38,2%			
	Cserép- v. palatetőn Mit Ziegel- o. Schieferdach			1	1,1%			
Gólyák sz. szerint In Funk.d. Zahl d. Störche	Csűrön Auf d. Scheune		Cseréptetőn Mit Ziegeldaeh	6	6,7%			
			Nád- v. szalmatetőn Mit Rohr- o. Strohdach	8	8,9%			
	Elő fán Baumhorst		1	1,1%				
	Villanyoszlopon (fészektartó nélkül) Auf elektr. Leitungsmast		39	43,8%				
Szaporulat	Vermehrung	A fészkek megoszlása a JZG szerint Verbesserung d.Nester nach d.Zahl d. JZG	Fiókák száma Zahl. d. Jungen	0	1	3	3	4
			Fészkek száma Zahl d.Nester	15	1	34	35	4
			%	16,8	1,1	38,2	39,3	4,4
		Szaporulat nélküli gólyapárok száma HPo	1					1,3%
		Szaporulattal rendelkező gólyapárok száma HPm	74					98,6%
		Felnevelt fiatalok száma JZG	190					
		Fészkenkénti átlagos szaporulat JZa	2,53					
Az állomány (populáció) nagysága Gesamt Effectiv der Population (ad.und juv.)		151 ad. + 190 juv. = 341						

1984 júliusában az Érmellék 30 települése közül 4 településen (Janka, Érolaszi, Vasad és Érkenéz) nem találtam gólyafészket. 26 településen viszont 89 gólyafészket találtam. A legtöbb fészekkel rendelkező helységek az Érmellék északi (Szatmár megyéhez tartozó) községeiben találhatóak: Érendréd 12, Gencs 9 és Mezőterem 8 fészekkel. A 89 gólyafészekből a kétgólyás, lakott fészkek száma 75 (84,2%), egygólyás fészkek 1 db (1,1%) és lakatlan fészkek 13 (14,6%).

A szaporulatot illetően megállapítható, hogy a 74 költő gólyapár, azaz a gólyapárok 98,6%-a 190 db repülő fiatal nevelt fel, mely azt jelenti, hogy a fészkenkénti átlagos szaporulat 2,53, azaz az elméletileg lehetséges szaporulat 50%-a.

A vizsgálat idején az Érmellék gólyaállománya 151 db ivarérett (ad.) és 190 db fiatal (juv.), összesen pedig 341 egyedből állt.

II. Az Érmellék gólyaállományának alakulása 1968 és 1984 között, a vizsgált terület 25 összehasonlítható településének adatai alapján

Az 1. és 2. számú táblázat számszerű adatai, bár tényeket fejeznek ki, összehasonlítás nélkül alig értékelhetők, de semmi esetre sem alkalmasak következtetések, ok és okozati összefüggések megállapítására. Éppen ezért az állomány 16 év alatt bekövetkezett változása (a populáció dinamikája) felmérése érdekében az 1984-es adatainkat összevetjük az azonos módszerekkel, 1968-ban és 1974-ben végzett állományfelvelelek adataival.

Annak alapján, hogy a gólyanépeség megtelepedése és megmaradása, annak csökkenése vagy gyarapodása egy adott területen, nagymértékben a fészkelés (fészkeképzés) lehetőségeitől és körülményeitől függ, ezért elsősorban a fészkelési adatok változását a 2. rajzon (grafikonon) szemléltetem.

Az Érmellék 25 helysége gólyáinak fészkelésére vonatkozóan az alábbiakat állapíthatjuk meg:

— 1984 nyarán az Érmellék 25 helységében a gólyafészkek száma 81. Ebből 37 db (45,7%) villanyoszlopon, 29 db (35,8%) kéményen, 7 db (8,6%) cserép- vagy palatetön, 7 db (8,6%) nád- vagy szalmatetőn, 1 db (1,2%) pedig élő fán helyezkedett el (II. tábla).

— Abból kiindulva, hogy 1968-ban ugyanazon helységekből a fészkek száma 200 volt, megállapítható, hogy 16 év alatt összesen

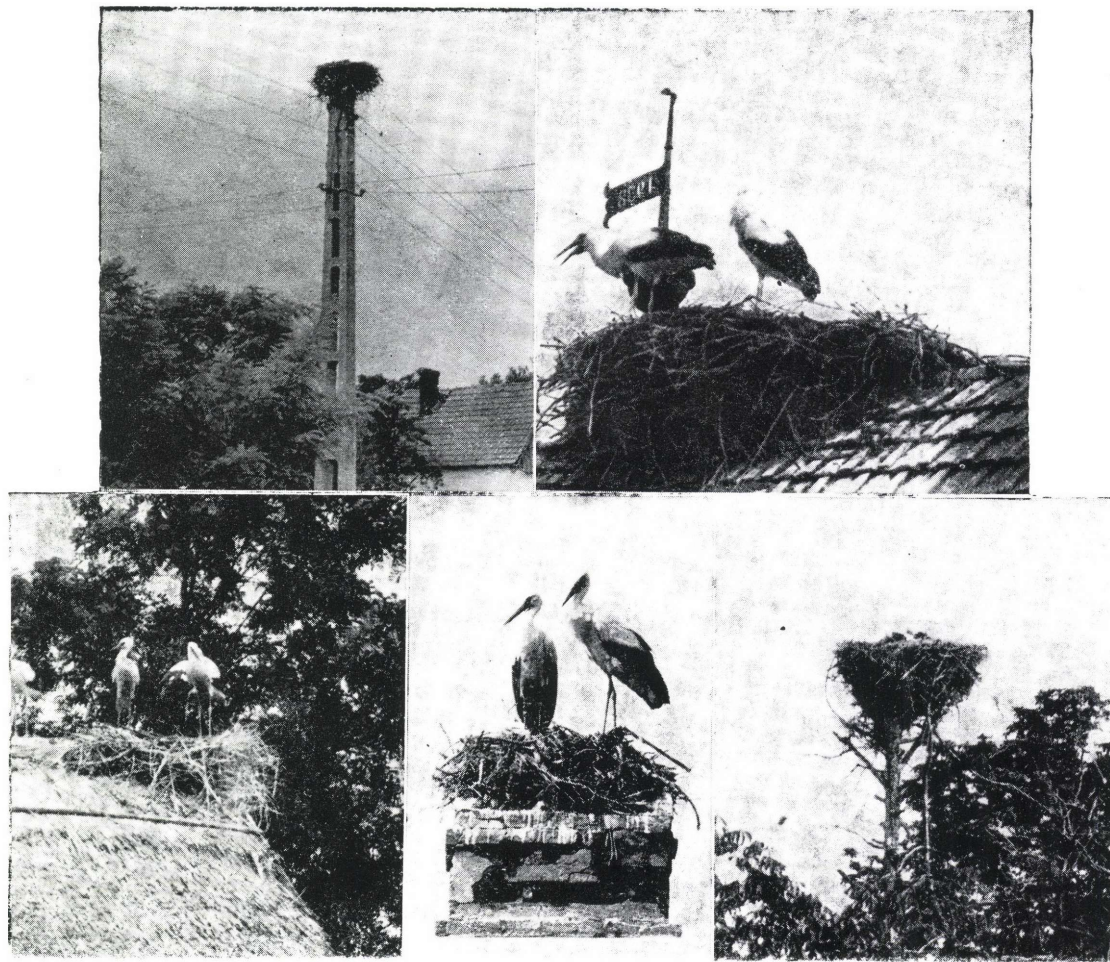
nád- vagy szalmatetőről	129 fészkek (94,9%)
kéményről	26 fészkek (47,3%) és
élő fáról	2 fészkek (66,7%),

azaz összesen 157 fészkek (78,5%) tűnt el.

Ugyanakkor figyelembe véve azt a tényt, hogy 16 év alatt a cserép- vagy palatetőn a fészkek száma 1-gyel (16,7%) gyarapodott, a villanyoszlopokon pedig 0-ról 37-re (!) emelkedet (%-ban kifejezhetetlen), kiderül, hogy az összes gyarapodást (38 fészekszámot) le kell vonnunk az eltűnt fészkek számából (157 – 38 = 119), hogy megkapjuk a tényleges fészeksökkenés számát, mely 119, azaz az 1968-as fészekszámnak (200 db) az 59,5%-a.

Megállapítható tehát, hogy gyakorlatilag az Érmelléken 16 év alatt a gólyafészkek 60%-a eltűnt.

A fészkelési körülmények adatainak rövid értékelése után a gólyanépeség helyzetének megismerése érdekében vizsgálnunk kell a költő gólyapárok, a kirepült fiatalok és a fészkenkénti átlagos szaporulat alakulását, ugyancsak az Érmellék 25 összehasonlítható helységében. Az áttekinthetőség érdekében a vonatkozó adatokat a 3. sz. táblázatba sűrítjük, illetve a 2. rajzon (grafikonon) szemléltetjük.

II. tábla. A gólyák fészkelési lehetőségei az Érmelléken (1984)

3. sz. táblázat — Tabelle nr.3.

*A gólyapopuláció változása az Érmellék 25 településén 1968 és 1984 között
Populationsdynamik der Störche in 25 Ortschaften aus dem Érmellék,
im Zeitraum von 19;8—1984*

Ssz. Nr.	A település neve Name d. Ortschaft	1968			1974			1984			A HPA csökkenése Die Abnahme der HPA 1968—1984
		HPa	JZG	JZa	HPa	JZG	JZa	HPa	JZG	JZa	
1.	Diószeg	3	9		4	0		2	5		1
2.	Csokaly	12	27		6	4		3	7		9
3.	Kiskereki	6	13		4	0		3	6		3
4.	Érkeserű	10	18		6	2		2	5		8
5.	Asszonyvásár	2	5		1	0		0	0		2
6.	Éradony	14	28		8	2		4	10		10
7.	Székelyhid	4	3		4	0		1	3		3
8.	Érolaszi	2	0		0	0		0	0		2
9.	Ottomány	13	14		6	0		3	5		10
10.	Érszalacs	14	30		6	3		0	0		14
11.	Értarcsa	2	7		1	0		1	2		1
12.	Gálospetri	15	39		8	5		4	11		11
13.	Vasad	0	0		0	0		0	0		0
14.	Érmihályfalva	4	8		5	3		1	3		3
15.	Érselind	5	9		2	3		1	2		4
16.	Érsemjén	6	16		6	0		3	7		3
17.	Érkenéz	1	0		1	2		0	0		1
18.	Érkörtvélyes	4	5		3	0		1	2		3
19.	Érendröd	20	27		7	4		11	27		9
20.	Dengeleg	6	17		4	2		1	3		5
21.	Iriny	18	38		13	12		5	13		13
22.	Pörtelek	1	3		1	0		3	7		0 (+2)
23.	Vezénd	5	18		7	4		3	6		2
24.	Mezőterem	15	31		12	9		8	23		7
25.	Gencs	5	3		6	4		8	21		0 (+3)
Összesen Gesamtergebnis		187	368	1,96	121	59	0,48	68	168	2,47	124-5=119

35,29 43,80
 A HPA csökkenésének %-a 1968 → 1974 → 1984
 63,63
 Die Abnahme der HPA in % 1968 → 1984

A 3. sz. táblázat értékelése kapcsán, a félreértés elkerülése érdekében szeretném hangsúlyozni, hogy ott a költő gólyapárokra van szó. Így a két táblázat adatai között természetes különbség van.

Adataim szerint a költő gólyapárok száma 187-ről (1968) 121-re (1974), illetve 68-ra (1984) csökkent. E tény kevés különbséggel (egy gólyás és lakatlan fészkek) megegyezik a fészkszámok csökkenésével, illetve azok eltűnési ütemével.

1974-re az 1968-as költő gólyapárok 35,29%-a,

1984-re az 1974-es költő gólyapárok 43,80%-a tűnt el. A csökkenési százalékok közti különbség az eltűnés ütemének gyorsulására utalna, esetemben azonban a különbség magyarázatát a 6, illetve 10 év különbségében találjuk meg.

Míg az Érmellék 25 helységéből 23-ban jelentősen (1-14) csökkent a gólyapárok száma, addig csupán két helységben emelkedett 0-ról 2-re, illetve 0-ról 3-ra. A költő gólyapárok csökkenése tehát általános és folyamatos és annak tényleges értéke 16 év alatt elérte a 63,63%-ot.

A felnevelt fiatalok száma, illetve a fészkenkénti átlagos szaporulat 1968-tól 1974-ig 368-ról 59-re, illetve 1,96-ról 0,48-ra zuhant. 1974-től 84-ig viszont fokozatosan javult a helyzet és a felnevelt fiatalok száma a fészkelő párok lényeges csökkenése mellett is elérte a 168-at, s a fészkenkénti átlagos szaporulat elérte az átlagos értéket, azaz a 2,47-ot. Az 1984. évi szaporulat az összgólyanépeség helyzetén lényegesen javított, s azt a tragikusan mélypontról kiemelte ugyan (lásd a grafikont), de a fészeksám és fészkelő gólyapárok folyamatos csökkenését az adott körülmények között tartósan, aligha tudja ellensúlyozni.

III. A gólyaeltűnés helyi okai

A második fejezet adataiból alapvető tényként kell rögzítenünk:

— a vizsgált 16 év alatt az Érmellék gólyaállománya rohamosan csökkent, s ha azok életkörülményeiben nem áll be változás, az ezredfordulóra a gólyák a vizsgált területen ki-
pusztulnak;

— a három alkalommal végzett helyszíni vizsgálatok szerint a gólyanépeség eltűnését közvetlenül a fészkek és a költő gólyapárok számának vészes csökkenése okozza, melyet az időnként előforduló fészkenkénti átlagos szaporulat emelkedése (pl. 1984-ben) sem képes önmagában tartósan ellensúlyozni.

Nyilvánvaló, hogy a gólyakutatások célja nem csak a pusztulás tényének és mértékének felmérése, hanem okainak, az ok és okozati összefüggéseknek a keresése, éppen a jelenség fékezése, jobb esetben a jelenség elhárítása érdekében. A vonatkozó szakirodalomban és a saját tapasztalataim alapján kialakult álláspont szerint a gólyaeltűnés helyi (a költő területen), a telelő területen, illetve a kettő közti útvonalakon kedvezőtlenül ható tényezők következménye. Véleményem szerint mindezek között a költőterületen létező és kedvezőtlenül ható tényezők azok, amelyek döntő mértékben befolyásolják a gólyanépeségek helyzetét és fennmaradását, azon közhely alapján, hogy a pusztulást csak a születés folytonossága ellensúlyozhatja abban az esetben, ha a fiatal nemzedék életfeltételei biztosítottak. Éppen ezért tekintem lényegesnek a gólyapusztulás helyi okainak elemzését.

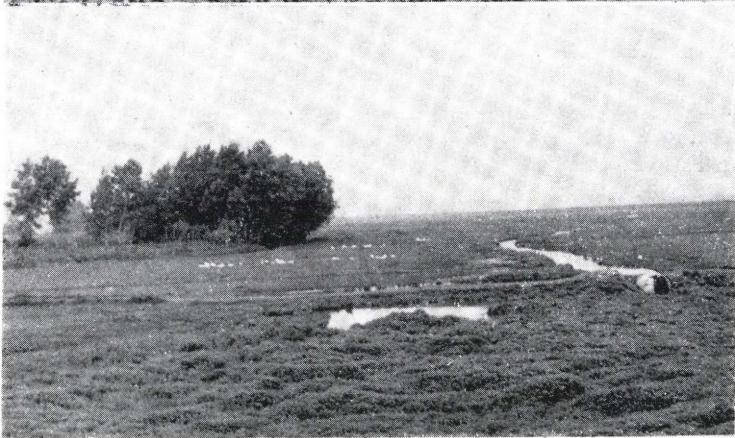
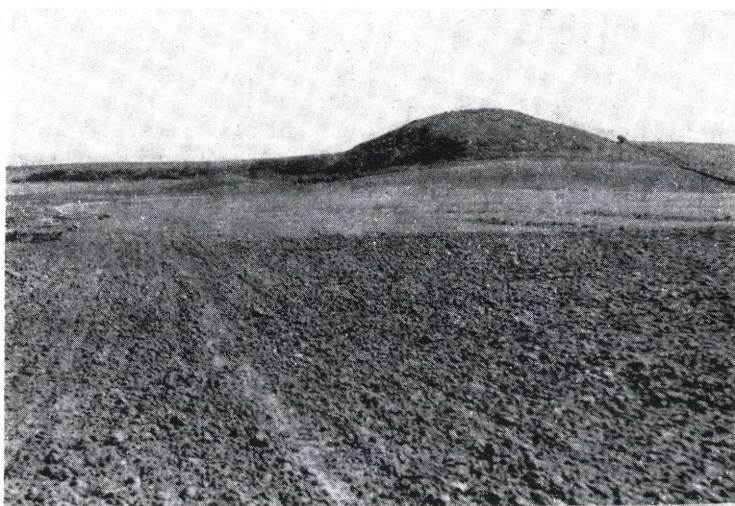
A kérdés vizsgálatánál abból a tényből indulunk ki, hogy a vizsgált terület 1968 előtt még nagykiterjedésű mocsárvidék volt, mely a korábbi századok alatt nem csak az emberi települések kialakulását, hanem a helyi lakosság életformáját is meghatározta. A helyi lakosság túlnyomó többsége az 1950-es évekig hagyományos módon magángazdálkodóként az adott földrajzi és természeti viszonyokhoz alkalmazkodva halászáttal, nádkitermeléssel, sás-, gyékény- és nádfeldolgozással, a vizenyős legelőkön és kaszálókön állattenyésztéssel, a magasabban fekvő alacsony dombhátakon földműveléssel, illetve szőlőtermesztéssel és bortermeléssel foglalkozott. Következésképp az egyes udvarokon általában náddal, ritkábban szalmával fedett mezőgazdasági épületek (istállók, takarmánytárolók, csűrök) és kazlak sorakoztak.

Az 1950-es években a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megalakításával párhuzamosan a magántulajdonú mezőgazdasági épületek elveszítették eredeti szerepüket. Bár a lakosság nem bontotta le azokat azonnal, de mintegy másfél évtized alatt, javítást sem érdekelve, az 1960-as évek végére azok leromlottak, s mint céljavesztett épületvázakat most már a lakosság le is bontotta (III. tábla).

A fenti jelenséggel párhuzamosan, a nagyüzemi mezőgazdálkodás érdekeinek megfelelően 1967—68-ban teljes sikerrel lecsapolták a mocsárvidéket, megépítve az Ér-csatornát (I. tábla 4. kép). Következésképp 4-5 év alatt a terület arculata gyökeresen megváltozott: eltűnt a víz a felszínről (csökkent a talajvíz szintje is), eltűnt a jellegzetes növény- és állatvilág, s a nagymúltú mocsaraknak már csak pusztuló emlékei maradtak. A néhány évvel korábban még virágzó vízivilág helyét mezőgazdasági területek foglalták el (IV. tábla).

III: tábla. Az 1950-es évektől céljavesztett gazdasági épületek (1968—84)

IV. tábla. Kiszáradt mocsármedrek az Ér lecsapolása után (1974—84)

Különösen az 1968-ban végzett gólyavizsgálatok alkalmával, az akkor 70-80 éves emberekől érdeklődve s azok véleményét összegezve megállapíthattuk, hogy a II. világháború után (az 1940-es években) sokkal több gólya élt az Érmelléken egészen az 1950-es évek végéig. Mivel e „népi vélemény” egybeesik a terület korábbi környezeti viszonyaiból adódó, a gólyák életét meghatározó kedvező lehetőségekkel, bár tájékoztató, de megbízható tényként el kell fogadnunk véleményüket, miszerint 1968 előtt „sokkal több gólya élt az Érmelléken”.

A viszonylag igen rövid idő alatt megváltozott természeti és társadalmi körülmények között törvényszerűen változott meg a helyi lakosság életformája s ennek kapcsán világnézete is. Az Érmelléken felgyorsultak a civilizálódási folyamatok, mellyel nem tartott lépést a közművelődés színvonalának emelkedése. Az ember és természet századok alatt kialakult egyensúlyt tartó viszonyában lényeges változás történt. Az embert ugyanis „a természet fölött aratott újabb győzelem” elbizakodottá, haszonlesőbbé tette s azt hitte, hogy a civilizációs lehetőségek birtokában saját életét függetlenítheti a természettől. E tényt a helyi lakosság véleményének kutatása és számbavétele igazolja. Míg ugyanis az idős nemzedék a nagyméretű természetátalakítást ösztönös óvatossággal fogadta, addig az ember és természet egymásrautaltságát élettapasztalatokból sem ismerő fiatalabb nemzedék az éremnek csak az egyik oldalát látta. Közelítvén a gólyakérdéshez, a gólyák pusztulását az idős nemzedék nosztalgiaiával vette tudomásul, s azoknak az épületeken való fészkelését (életét), az emberrel való együttélését természetes jelenségnek, az irántuk való türelmet kötelességnek tudta és érezte. A fiatal nemzedék viszont a természet lényeiével kapcsolatos hiányos ismeretei, felületes és hamis szépérzéke birtokában, hagyományt sem tisztelő, krajcáros haszonleső, elbizakodott magatartással tette fel a kérdést: „azt szeretné ha csirke helyett gólyát tenyésztünk?” Az élet szigorú törvénye szerint az utóbbi álláspont erősödik, hacsak a természettudományos műveltség terjesztése nem tudatosítja a természettel való együttlétezés szükségességét, mint saját fennmaradásunk egyetlen lehetőségét.

Arra a kérdésre, hogy a gólyaeltűnés helyi okainak vizsgálata kapcsán miért időzünk az emberi magatartás területén, a választ az a régen ismert tény adja meg, miszerint a gólya az „ember társbérlójeként”, „egy füst” alatt él vele. A gólya fennmaradása kérdésében tehát egyáltalán nem közömbös az emberi magatartás, mely egyúttal indikátorként jelzi az ember és természet közti tudati és érzelmi kapcsolat változását is.

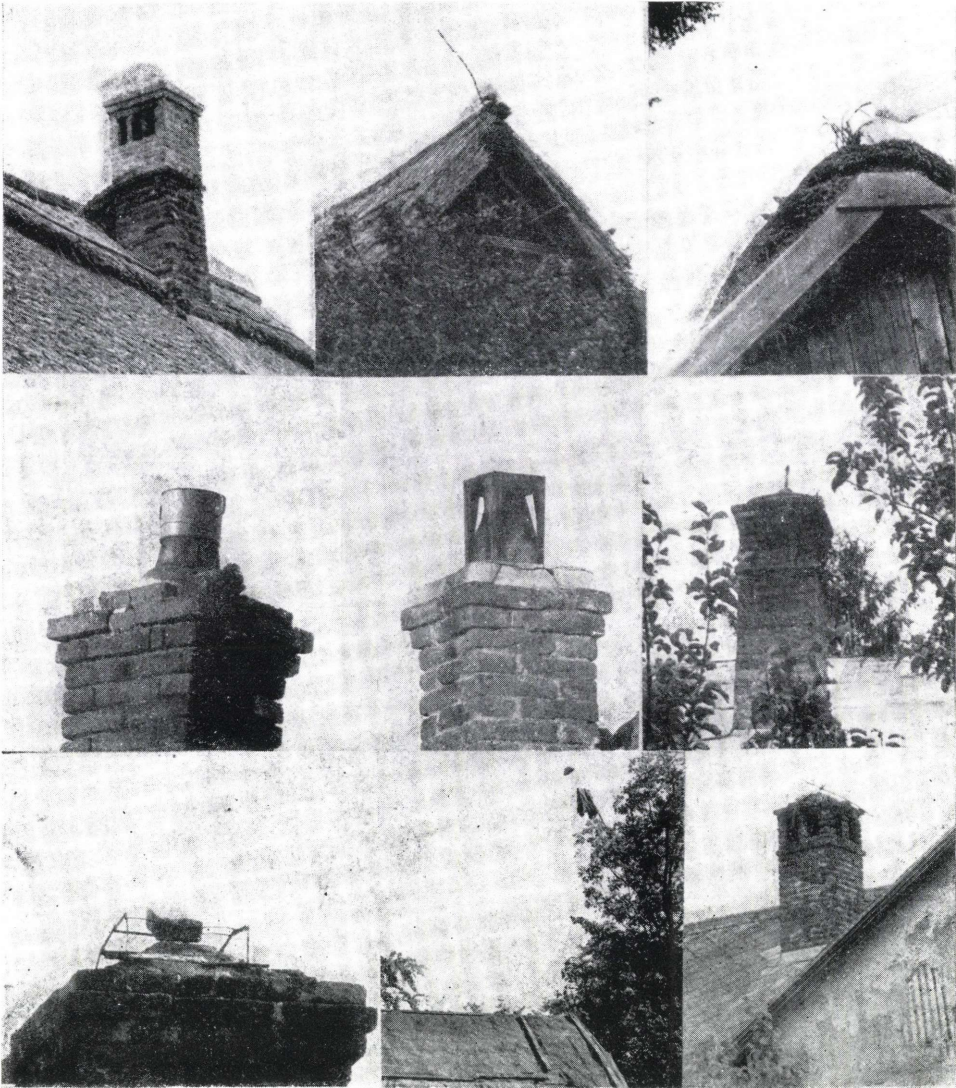
A tudományos értekezésekben szokatlan, de a vizsgált kérdésben szükségesnek vélt bevezető után a gólyapusztulás helyi okainak boncolása közben az alábbi ok-okozati összefüggést állapíthatjuk meg:

1. A fészkelésre kiválóan alkalmas náddal és szalmával fedett mezőgazdasági épületek az 1960-as évek végére céljavesztetten tönkrementek, melynek következtében csökkent a fészkelési lehetőség.

2. Ugyancsak az 1960-as évek végén a mocsaras terület lecsapolásával erőteljesen csökkent az egész terület gólyaeltartó képessége, azaz lényegesen megcsappant a hagyományos mocsári eredetű gólyatáplálék. A viszonylag még nagyszámú, most már nagyobb mennyiségben a szárazföldi eredetű táplálékra kényszerülő gólyanépeség, a fiókanevelés időszakában, az udvarokon nevelt csirkékkel is pótolta a táplálékhiányt.

3. Az alkalmi csirkepusztítás az elfogult lakosság körében olyan széles közfelháborodást és közvéleményt alakított ki, mely az egész vidéken a gólyát károsnak minősítette és megindult egy, az idők folyamán sohasem észlelt általános gólyaüldözés, mely elsősorban a fészkek megsemmisítésében, illetve a fészekrakás megakadályozásában nyilvánult meg, bámulatosan változatos „népi” eszközöket hozva létre (V. és VI. tábla).

4. Az 1970-es évek elejére (1974) a fészkelőhely hiányának, a táplálékhiánynak és a cselekvő gólyaüldözési hisztériának eredményei összegeződtek és a gólyanépeség válságos helyzetbe jutott. Az 1968-ban még 187 költő gólyapár 121-re csökkent, a felnevelt fiatalok száma

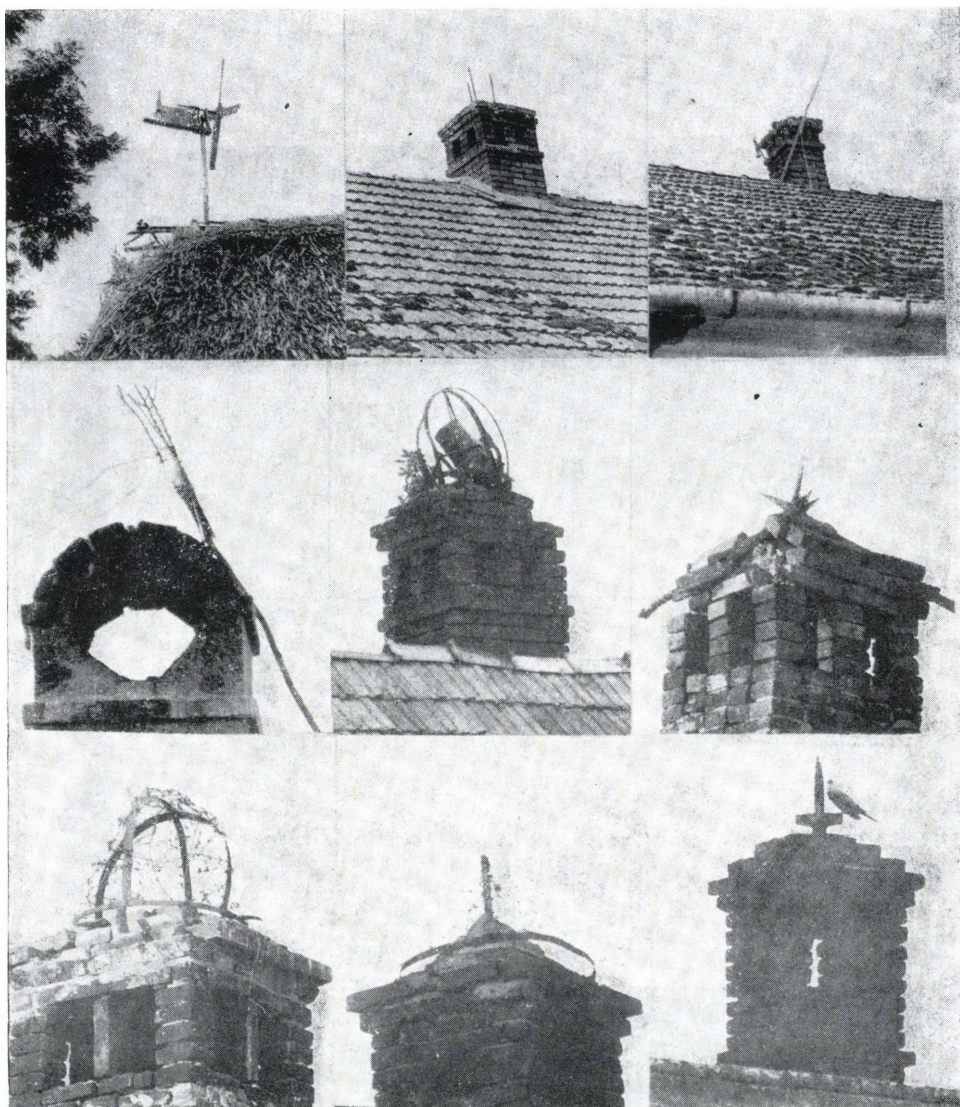

V. tábla. A cselekvő gólyaüldözés népi módszerei az Érmelléken

59-re zsugorodott, azaz fészkenként még egy „fél” fiókát sem neveltek fel. (Átlagos szaporulat 0,48.)

5. A gólyanépeséget az összegeződő kedvezőtlen hatások megviselték: 1974 és 84 között a költő gólyapárak száma 68-ra esett, miközben a kéményekről és az épülettetőkről nagyszámban a fészektartó nélküli villanyoszlopokra kényszerültek.

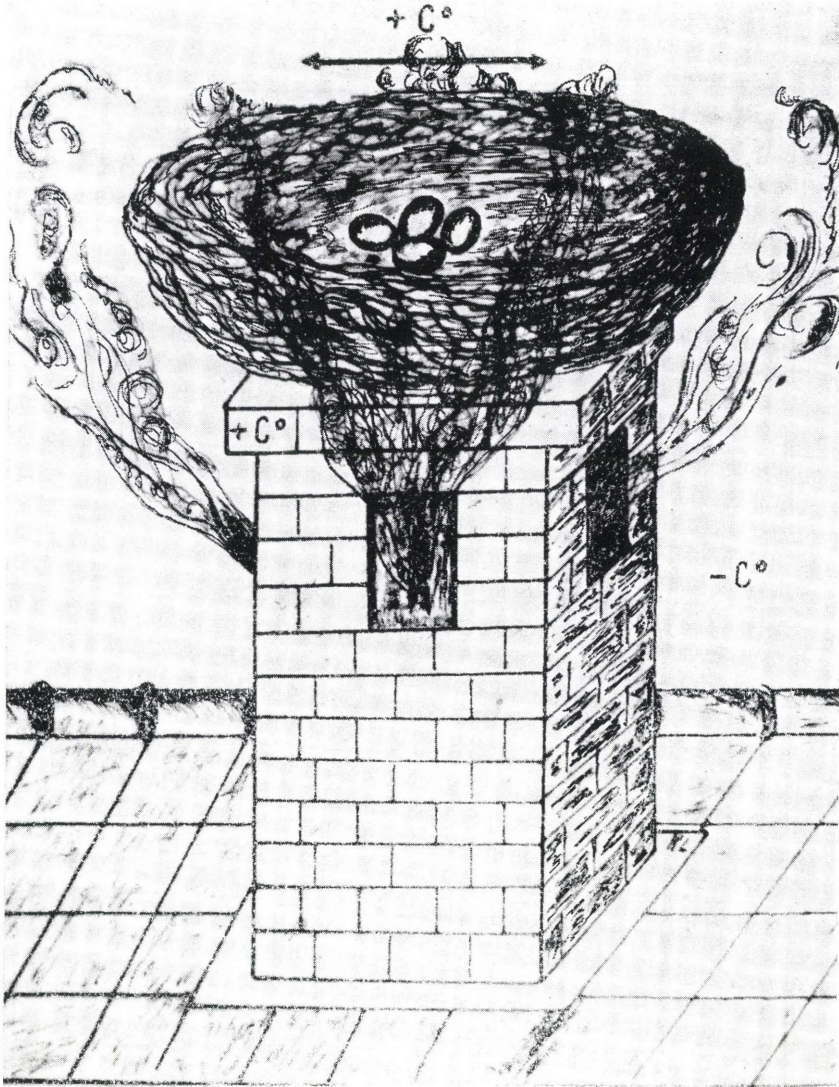
6. Ugyancsak az utóbbi 10 év alatt éppen a népességsökkenés következtében a gólyák száma és a terület eltartóképessége között kedvezőbb viszony alakult ki, másrészt éppen a villanyoszlopokra való áttelepedés folyamata csökkentette egyrészt a fészkelőhely hiányát, másrészt a gólyaellenes hangulatot, valamint a cselekvő üldözést. Ezzel magyarázható csupán, hogy az 1984-ben talált 68 költő gólyapár 168 fiatalat nevelt fel, s így 1974-hez viszonyít-

VI. tábla. A cselekvő gólyaüldözés népi módszerei az Érmelléken (1968—84)

va, gyakorlatilag 2 fiókával növekedett a fészkenkénti átlagos szaporulat (2,47). Igen kétséges azonban, hogy a jelenlegi körülmények közt esetleg ténylegesen szaporodó népesség a továbbiak során talál-e megfelelő fészkelési és kielégítő táplálkozási lehetőségeket a jövőben.

7. A kényszerhatások következtében 1974-ben gyakorlatilag a gólyák 46%-a fészektartó nélküli villanyoszlopokra rakta a fészket. E körülmény újra alkalmat adhat a lakosságnak a gólyaüldözésre, hiszen a fészkelés áramszolgáltatási zavarokat okozhat. Ugyanakkor mind a felnőtt, mind a felnövekvő gólyák számára közvetlen életveszélyt jelent, azaz az áramütés veszélye növeli a pusztulás lehetőségeit. Mindezeketől eltekintve az akár fészektartós,

3. rajz. A kéményen való fészkelés előnye a költés idején

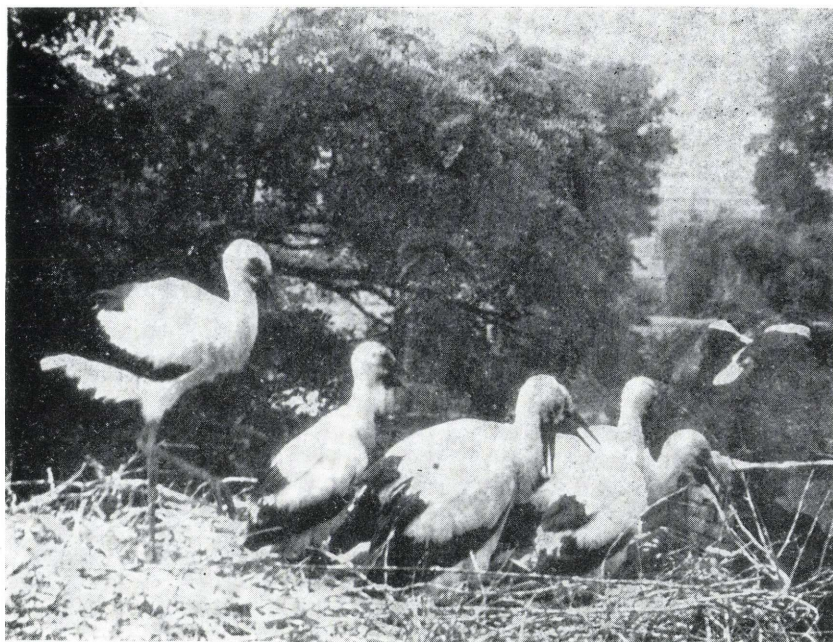
akár anélküli villanoszlopon való fészkelés lényegesen hátrányosabb fészkelési lehetősége jelent akár az épülettetőkön, de különösen a hagyományos módon, a kéményeken való fészkeléshez viszonyítva, az alábbiak miatt:

a) a fészek, illetve a benne élő golyák az utcán, a szó szoros értelmében gazdátlaná, védtelenné, kiszolgáltatottakká válnak;

b) különösen a tojásrakás és költés kezdetén igen gyakori az éjszakai, néha egész napos, jelentős hőmérséklet-csökkenés. Nyilvánvaló, hogy ilyenkor a lakóházakban a fűtés alkalmával a kéményeken távozó meleg füst és levegő valósággal körülüleli a fészket, melynek fel-tétlenül $+^{\circ}\text{C}$ értékű hőmérsékletét csak növeli a kémény tégláinak tartós melegsége is (3. rajz). Elképzelhetetlen, hogy e kedvező körülménynek ne lenne jelentősége a korai eredmé-

1. kép. És mégis újrakezdi, mert erős a fajfenntartás ösztöne (Érvölgye, 1977. V. 27.)

2. kép. Hatfiókás fészekalj (Érvölgye, 1977. VI. 24.)

nyes költés terén, illetve abban, hogy korán kikelt, életerős fiatalok indulhassanak a sok veszéllyel járó őszi vonulásra, ahol az életben maradásra az életerősebb fiataloknak van nagyobb esélye. Amikor a házak kéményeiről a gólyát elüldözzük, mindezen kedvező körülményektől fosztjuk meg őket.

8. Mivel hajlamosak vagyunk arra, hogy a gólyanépeség csökkenését a kétségtelenül létező mérgeződések, villámcsapás, fészekharok stb. alkalmi jelenségeivel magyarázzuk, azért hangsúlyozni szeretném, hogy mindezen alkalmi károsító tényezők hatását a természetes szaporulat kedvező szaporodási (főleg fészkelési) körülmények között pótolni képes.

9. Ugyancsak ki kell térnem arra a lehetőségre, hogy az általános gólyapusztulást a gólyának mint fajnak az életképessége (vitalitása) csökkenésével magyarázzuk, azaz örökletes degenerációs folyamat eredményének tekintsük azt. A gólya ugyanis életrevalóságáról, alkalmazkodó képességéről léte és faja fenntartásának jelenlegi, talán legnehezebb körülményei között is meggyőzi az embert. Kell-e nagyobb bizonyíték egy élőlény ösztönös vitalitására, mint amikor egy gólyapár pl. egy domború tetejű kéményre hónapokon át szekérnyi fészekanyagot hord, hiába! Hiába, mert az anyag egyrésze a kémény tövében a tetőzetre, a másik fele a földre hull. És mégis újrakezdi. . . (1. kép). Vagy az ember elüldözi a megszokott fészkelési helyéről, pl. a kéményről s alkalmazkodásként elfogadja a jóval kedvezőtlenebb villanyoszlopot, mert erős a fajfenntartás ösztöne. Vagy a természetátalakítások során egyik évről a másikra alapvetően megváltoznak a megszokott táplálkozási lehetőségek, s a gólya már nagyszámban nem a mocsárban (az nincs), hanem a mezőgazdasági területeken a traktor után sétálva keresi és találja meg a táplálékát. Különben is, ha kedvező körülmények közt megtűri az ember, ma is 6 fiókát képes költeni és felnevelni (2. kép). A gólyapusztulás okát tehát ne ott keressük ahol nincs, hanem önmagunkban s az általunk létrehozott, számukra kedvezőtlen körülményekben.

10. A gólyaelűnés ok-okozati összefüggéseit keresve, úgy tűnik sokat mond az a háztető, melyre a tulajdonos tévéantennát, a kéményre pedig vaspálcákat szerelt a fészkelés megakadályozására (3. kép). A televízió többek közt a műveltség terjesztésének ezidáig egyik legeredményesebb civilizációs eszköze. Most már csak az a kérdés, hogy van-e aki azt befogadja és milyen hatásokkal? A kérdésre csak a holnap adhatja meg a választ.

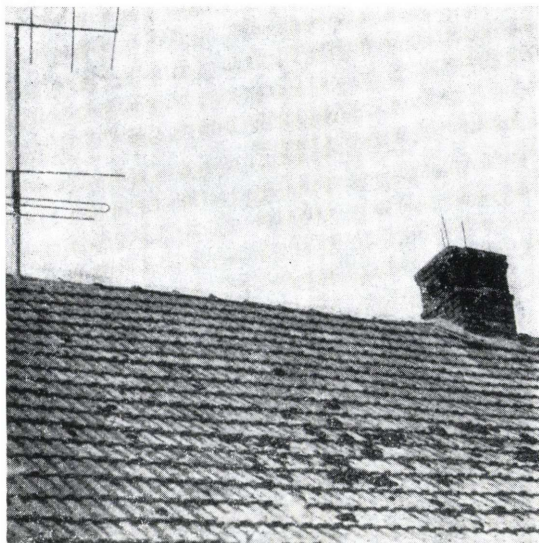
Javaslatok

1. Bár a gólyafészkeket és gólyákat törvény védi, mégis a köznevelésnek többet kellene tennie (az általános természetvédelem keretében), hogy ne a törvény, hanem az ember védje a gólyát. Nincs ugyanis erősebb és szigorúbb törvény mint, a nép okos tudata, egészséges érzülete, ítélete és akarata.

2. Éppen ezért a községek egyre gyarapodó értelmisége, az általános iskolák biológia szakos tanárai vezetésével az arra alkalmas tanulók bevonásával, a még magánépületeken fészkelő gólyák „gazdái” körében, hivatkozva a gólyák pusztulására és a gólyákkal szembeni kedvező népi hagyományokra, győzzék meg a tulajdonosokat a gólyák és fészkeik védelme ügyében. Ugyanakkor tartsák nyilván az utcán (villanyoszlopokon) fészkelő gólyapárokat és a felnevelt fiatalokat.

3. A kéménytetőkön felszerelt gólyariasztó és gólyafészkelést akadályozó felszerelések helyett, nem sokkal több energiával, a kéménytetőkön mintegy 20—25 cm magasságra szereljenek fészektartó állványokat, melyek védik a kémény állagát és annak működését, de ugyanakkor lehetővé teszik a legkedvezőbb fészkelőhely-kihasználást is (4. kép).

4. Elsősorban a gólyák érkezése és költése idején a megyei és országos lapok közöljenek vonatkozó tudományterjesztő írásokat, a rádió és televízió pedig minden év április első két hetében 1-2 állandósított rövid műsor keretében hívja fel a lakosság figyelmét a gólyák védelmére, tudatosítva azt a tényt, hogy a természetvédelem nemcsak a hazaszeretet cselekvő formája, nemcsak műveltségünk szintjelzője, de önvédelem is.

3. kép. Technikai civilizáció
és kultúra... (Érvölgye, 1974. VII. 24.)

4. kép. A „kiegyezés” lehetősége

Befejezésül el kell mondanom, hogy jóllehet a vonatkozó vizsgálatokat a szomszédos Románia területén, közös határunk közvetlen közelében végeztem, mégis megállapításaim általában hazánk gólyáira és népére is vonatkoznak.

IRODALOM

- Bancsó, L.—Keve, A.* (1957): Magyarország 1950. és 1951. évi gólyakatasztere. — *Aquila*, Tom. 63—64; 227—232.
- Béczy, T.* (1970): Contribuții la cunoașterea răspîndirii berzelor (*Ciconia ciconia* L.) în bazinul Crișurilor. — *Caiet de Com.Muz.Țării Crișurilor*, Oradea; 57—70.
- Dillon, S. R.—Barclay-Smith, Ph.* (1972): Aufruf zu einer Dritten Internationalen Bestandsaufnahme des Weissstorchs 1974. — *Die Vogelwarte, Möggingen*, Band 26, Heft 4; 365—370.
- Heckenroth, H.* (1969): Der Weissstorchbestand 1963 im westlichen Mitteleuropa. — *Die Vogelwarte, Möggingen*, Band 25; 27—46.
- Jakab, B.* (1977): Magyarország gólyaállományának 1974. évi felmérése. *Móra Ferenc Múz. Évkönyve*, 1976—77/1; 495—534.
- Jakab, B.* (1981): Gólyaállományunk újabb adatai és problémái az 1979. évi országos felmérés alapján. — *Állattani Közl.*, LXVIII; 77—83.
- Keve, A.* (1957): Magyarország 1948. és 1949. évi gólyakatasztere. — *Aquila*, Tom. 63—64; 211—225.
- Keve, A.* (1968): A gólyakutatás korszerű célkitűzései. — *Búvár*, 2. sz; 89—90.
- Klemm, W.* (1969): Der Weissstorch-Bestand im Gebiet von Sibiu (Hermannstadt) in Siebenbürgen 1963 und 1967. — *Die Vogelwarte, Möggingen*, Band 25, Heft 1; 25—26.
- Klemm, W.* (1975a): Rezultatele recensămintelor de barza albă (*Ciconia ciconia* L.) în Țara Birsei, Valea Hîrtibaciului și Ținutul Țirnavelor. — *Studii și Com.Muz.Brukenthal, Sibiu, Șt.nat.* 19; 305—309.
- Klemm, W.* (1975b): Recensămintul berzei albe (*Ciconia ciconia* L.) în împrejurimile Sibiului 1974. — *Studii și Com.Muz.Brukenthal, Sibiu, Șt.nat.* 19; 311—318.
- Klemm, W.* (1983): Zur Lage des Weissstorchs (*Ciconia ciconia*) in der S.R.Rumänien. — *Ökol.Vögel (Ecol. Birds)*; 283—293.
- Kováts, L.* (1968a): Date asupra răspîndirii cocostîrcilor (*Ciconia ciconia* L.) în partea sud-estică a Transilvaniei. — *Com.de Zool.Soc.de Șt.Biol.din RSR, București*; 61—70.
- Kováts, L.* (1968b): A fehérgólya elterjedése Délkelet-Európában 1962—63-ban. — *Aquila*, Tom. 75; 231—258.
- Kováts, L.* (1970): Situația populației de berze (*Ciconia ciconia* L.) din Valea Erului (Jud. Bihor) în vara anului 1968. — *Caiet de Com.Muz.Țării Crișurilor*, Oradea; 71—88.
- Kováts, L.* (1972): Situația populației de berze (*Ciconia ciconia* L.) din bazinul Crișului Repede în vara anului 1972. — *Centenar Muzeal Orădean*, Muz. Țării Crișurilor, Oradea; 749—770.
- Kováts, L.* (1974): Observații ornitologice în zona sărăturilor de la Sînpaul de pe valea Homorodului Mare. — *Tibiscus*, Muz.Banatului, Timișoara; 129—140.
- Kováts, L.* (1977a): Răspîndirea și dinamica populației de berze (*Ciconia ciconia* L.) în Valea Erului (Jud.Bihor — R; S. România) în perioada 1958—1974. — *Nymphaea*, Oradea; 493—520.
- Kováts, L.* (1977b): Kórhinta Szalacson. — *Művelődés*, Bukarest, 2. sz.; 8—11.
- Marián, M.* (1971): A gólya populációdinamikája Magyarországon (1963—1968). — *A Móra Ferenc Múz. Évkönyve*, 37—72.
- Schüz, E.* (1970): 40 Jahre Storchforschung und Storchschutz in Bergenhüsen. 75 Jahre Deutsch Bund für Vogelschutz, Stuttgart; 73—77.
- Schüz, E.—Gehlhoff, W.* (1967): Die Brutverbreitung des Weissstorchs im Vorderen und Mittleren Orient. — *Die Vogelwarte, Möggingen*, Band 24, Heft 1; 48—63.
- Schüz, E.—Sziij, J.* (1960a): Vorläufiger Bericht über die Internationale Bestandsaufnahme des Weissstorchs 1958. — *Die Vogelwarte, Möggingen*, Band 20, Heft 4; 253—257.
- Schüz, E.—Sziij, J.* (1960b): Bestandsveränderungen beim Weissstorch: Vierte Übersicht, 1954 bis 1958. — *Die Vogelwarte, Möggingen*, Band 20, Heft 4; 258—273.

- Schüz, E.—Sziij, J.* (1972): Brief Report on the Changes in Status of the White Stork since the International Census 1958. — Intern. Council for Bird Preservation XI Bulletin; 141—145.
- Schüz, E.—Sziij, J.* (1975): Bestandsveränderungen beim Weissstorch, fünfte Übersicht: 1959—1972. — Die Vogelwarte, Möggingen, Band 28, Heft 1; 61—93.
- Schüz, E.* (1978): Efforts made to preserve the White Stork. — I.C.B.P.; 4—7.
- Schüz, E.* (1979a): Rettet den Weissstorch! — I.C.B.P. Flugblatt-Serie II. Nr.15; 3—43.
- Schüz, E.* (1979b): Results of the III International Census (1974) of the White Stork. — XIII Bulletin of the I.C.B.P. London; 173—179.
- Theiss, F.* (1971): Date privind migrația berzelor în România. — Rev. Muz. București, Nr. 4; 313—320.
- Weissert, B.* (1974): Der Bestand des Weissstorches (*Ciconia ciconia* L.), in der Steiermark im Jahre 1973. — Mitt. Abt. Zool. Landesmus. Joanneum, Graz, Jg. 3, Heft 2; 107—109.
- Zink, G.* (1967): Populationsdynamik des Weissen Storchs in Mitteleuropa. — Proc. XIV. Internat. Ornith. Congress Oxford 1966, Oxford u. Edinburgh; 191—215.

DER WEISSSTORCHBESTAND 1984 IN ÉRMELLÉK
(KOM. BIHAR UND SZATMÁR — S. R. RUMÄNIEN) UND IHRE VERÄNDERUNGEN
IM ZEITRAUM VON 1968—84

Diese Arbeit wird *Herrn Prof. Dr. Ernst Schüz*
zum 50-ten Jahrestag der Organisierung der
Storchenforschung gewidmet

Der Verfasser beschäftigt sich in dieser Arbeit mit der Storchpopulation und deren Veränderung auf dem Gebiet Siebenbürgen, in Érmellék, auf Grund seiner persönlicher Untersuchungen 1968, 1974 und 1984. Die Landkarte der untersuchten Landschaft, mit ihren Siedlungen ist auf der Abb. 1. zu sehen.

Der Verfasser stellt die statistischen Ergebnisse der Bestand saufnahme im Jahre 1984 an den Tabellen 1,2 auf deutsch und auf ungarisch dar, angewendet die Kürzungen der internationalen Charakteristiken. Die Zahle der erwähnten Tabellen bedürfen keiner besonderen Erklärung, sie sind aber sich selbst nicht geeignet um Folgen abzuziehen. Die gegenwärtige Möglichkeiten des Nistens stellen die Fotos der Tafel II. dar.

Um die in den 16 Jahren (1968—1984) vorgegangene Bestandsveränderung zu ermessen vergleicht der Verfasser die Angaben 25 Ortschaften des untersuchten Gebiets an der ebenfalls ungarischen und deutschen Tabelle 3. und stellt deren Ergebnis an der Abb. 3 (Grafikon) dar. Die Dynamik der Population widerspiegelt sich besonders an der Tabelle 4. auf ungarisch und deutsch, wo der Verfasser die HPa, JZG und JZa Angaben der drei Untersuchungsjahre (1968, 1974, 1984) in Betracht genommen, beweist die Abnahme der Population von Ortschaft nach Ortschaft die sich in den 16 Jahren in den 25 Ortschaften 63,63% belaufen hat.

Die dreimalige persönliche Untersuchungen haben für den Verfasser zahlreiche Möglichkeiten gesichert die örtliche Ursachen der Populationsabnahme ausführlich aufzudecken, die nicht nur mit numerischen Angaben, sondern auch mit gründlicher Fotodokumentation begründet sind. Wir wollen von Kausalnexus die nachfolgenden hervorheben:

— Die sich in den 1950-er Jahren ausgestaltete Groszwirtschaft hat die landwirtschaftlichen Gebäude überflüssig getan und die sind bis zu 1970-er Jahren zwecklos kaputtgegangen und hat die Storchpopulation dadurch bedeutende und gute Nistenmöglichkeiten verloren. (Siehe die Fotos der Tafel III.)

— Das im Jahre 67—68 mit vollem Erfolg abgelassene alte Stumpfsgebiet hat sich rasch ausgetrocknet und so hat sich die storcherhaltende Fähigkeit des Gebiets in groszem Masze vermindert (Siehe Fotos Tafel I. und IV.).

— Die Möglichkeiten des Nistens und der Ernährung haben sich relative rasch und in ungünstiger Richtung verändert und die örtliche Storchpopulation ist in grösserem Masze auf die Wohnhäuser (auf Dächer und Schornsteine) bzw. in Periode der Jungensucht gelegentlich an Hühnerfrasz gezwungen worden.

— Im Kreis der örtlichen Bevölkerung, die sich inzwischen in erhöhtem Masze zivilisiert wurde, sich in Weltschauung und auch gefühlsmässig verändert hat, haben der „Hühnerfrasz“, „Dachs- und Schornsteinsbeschädigung“, „Mistmachen“ der Störche einen nie erfahrenen Widerwille und eine aktive Storchsverfolgung ausgelöst. Das Volk, das zu Störche noch vor Jahrzehnten bewundernswert ehrfürchtig war, hat besonders abwechslungsreiche Förme der Storchserfolgung erfunden und angewendet (Siehe die Fotos 18 Aufnahmen der Tafel V, VI.), beraubt den Storch in erster Linie von den am Schornsteine ausserordentlich günstige Nistens- und Vermehrungsmöglichkeiten (Abb. 4.).

— Infolgedenen, neben den schweren Nistens- und Ernährungsschwierigkeiten auftretende aktive Storchverfolgung hat die Population bis 1974 in eine tragische Lage gebracht und neben der Populationsverminderung sind seit 1968 94,9% der Nester von Dächern, 47,3% von Schornsteinen, 66,7% von Bäumen, numerisch von 200 Nesten 157, also 78,5% sämtlicher Nester verschwunden! In dieselben 16 Jahren hat sich die Zahl der Nester auf den Leitungsmästen von 0 zu 3, bzw. zu 37 erhöht und das zeigt sich zugleich als die einzige Nistenmöglichkeit in der Zukunft zu sein.

— Nach unseren Schlusserfolgerungen, wenn sich die örtliche Lebensverhältnisse der Störche nicht verändern, werden sie trotz ihrer Anpassungsfähigkeit und Vitalität an der Jahrtausendwende an die Schwelle des Untergangs kommen.

Der Verfasser schlägt den hilfsreichen, aktiven Menscheneingriff, das Bewusztmachen des Storchschutzes, und im allgemeinen die Erhöhung der technischer Zivilisation nachstehenden Bildung vor, besonders in Interesse der Rettung des Storches, der in der unmittelbaren Umgebung der Menschen lebt (Abb. 3, 4.).

